

İkdâm Gazetesi

Ahmet Cevdet Bey

İkdâm, 1894'te yayınlanmaya başlayan ve aralıklarla uzun süre yayın hayatını sürdürmeyi başarmış Türk basın tarihinin en önemli gazetelerinden biridir. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerine şahitlik eden gazete, bu süreçte birkaç defa isim değişikliğine gitmek zorunda kalır. Şemseddin Sami'ye göre İkdâm, Arapça kadem kökünden gelir ki bu kelime "sebat ve devam ile sa'y etmek (çalışmak)" anlamına gelir.

Gazete, yayın hayatına başladığı 5 Temmuz 1894'ten itibaren, birtakım geçici kapatma cezaları dışında, aralıksız olarak 8 Mart 1910'a kadar toplamda 5557 sayı İkdâm ismiyle yayınlanır. Sonraki süreçte ise birkaç defa isim değişikliği yaşamıştır. 14 Mart 1910 tarihinde 1 numara ve Yeni İkdâm adıyla yayımlanan gazete, 25 Şubat 1912 tarihine kadar 706 sayı olarak bu isimle varlığını sürdürmüştür. 26 Şubat 1912 ile 10 Ağustos 1912 arasında ise bu defa 166 sayı hâlinde İktihâm ismiyle çıkmıştır. 11 Ağustos 1912'de yeniden İkdâm ismini alan gazete, 5558 numara ile yayın hayatına devam etme yolunu seçer ve 31 Aralık 1928 tarihinde 11384 numaralı son sayısı yayımlanır. Bu dönemin ayında yani Aralık 1928 boyunca Latin harfleriyle yayımlanmıştır. Gazete sonraki süreçte 1939'da sırasıyla İkdâm Halk Gazetesi, İkdâm Sabah Postası ve daha sonra da 24 Mayıs 1961 tarihine kadar da İkdâm Gece Postası adıyla yayımlanmaya devam eder. Bu gazetelerden İkdâm Halk Gazetesi'nde "İlk Tesis: 1894" ibaresi yer almıştır ki bu ibare gazetedeki devamlılığı göstermesi bakımından önemlidir.

Padişah II. Abdülhamit'in izlediği sıkı basın politikası sebebiyle pek çok gazetenin yayınına son vermek zorunda kaldığı bir dönemde ortaya çıkmış olması, İkdâm'ın önemini bir kat daha artırmaktadır. Yayımlanmaya başladığı dönem değerlendirildiğinde pek çok basın tarihi kaynağının sadece dört gazetenin varlığını sürdürdüğünü iddia etmesi abartılı bir yaklaşım olsa da dönemin, basın için oldukça sıkıntılı sayılabilecek şartlara sahip olduğu da bir gerçektir. Dönemin basın rejiminin temelinde sansür uygulamaları yer almış ve her türlü yayın, sansür memurlarının uygulamalarına maruz kalmıştır. Türkçe ve azınlıkların kendi dillerinde çıkarttığı gazeteler ile içeride ve dışarıda yabancı dillerde

çıkartılan her türlü gazete de sansüre tâbi tutulmuştur. Benzer şekilde gazeteler dışında kitaplar başta olmak üzere farklı matbuat ürünleri de kontrol altında tutulmuş, bunlardan “muzır neşriyat” kabul edilenler yayın kısıtlamaları ve çeşitli cezalara tabi tutulmuştur. Bununla birlikte Sultan Abdülhamit zamanında bazı basın organları, uygulanan cezalar dışındaverilen farklı miktarlarda ödenekler ile çeşitli derecelerden nişanlar verilerek susturulmaya çalışılmıştır. Basının her anlamda kısıtlandığı bu dönemde rekabet hâlinde olduğu Sabah’ın kırk gün süreyle kapatılması ve Ermeni olayları ile ilgili haberlere geniş yer ayırması, İkdâm’ın tutunmasını sağlayan etkenlerden olur. Bu şartlar altında varlığını korumayı başaran İkdâm, asıl önemli ivmesini ise II. Meşrutiyet’in ilanıyla yaşamıştır.

İkdâm’ın başarısında gazetenin “sâhib-i imtiyâzı” olan Ahmet Cevdet Bey (Oran) ve onun farklı dönemlerde izlediği dikkatli yayın politikasının büyük etkisi vardır. 1862’de İstanbul’da dünyaya gelen (bazı kaynaklara göre 1861) ve İstanbul’un meşhur tütün tüccarlarından Hacı Ahmed Efendi’nin oğlu olan Ahmet Cevdet, iyi bir eğitim almış ve Kaptanpaşa Rüştüyesi’nde okumuştur. Ahmet Cevdet Bey, genç yaşta gazetecilik mesleğine ilgi duymaya başlamış ve ilk tecrübelerini Tarîk ve Tercümân-ı Hakîkât gazetelerinde kazanmıştır. Bir aralık Takvim-i Vakayî’de yazarlık yaptığına dair bilgiler de mevcuttur. Bu süreçte Hukuk Mektebi’ni (Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne) de bitiren Ahmet Cevdet, İkdâm’ı çıkartmaya karar verdiğinde artık on yıla yakın bir gazetecilik geçmişine sahiptir. Çeşitli telif ve tetkik eserlerde Ahmet Cevdet’in Siyasal Bilgiler mezunu olduğuna dair bilgiler bulunmakla birlikte gazete çıkartma istidasında kendisini tanıtırken dahi böyle bir bilgiye yer vermemiş olması, bu bilginin yakıştırmaya olduğu yönünde tahminleri güçlendirmektedir. Daha sonra bir süre Tömbeki Rejisi ile Osmanlı Bankası’nda memurluk da yapmıştır. Ahmet Mithat Efendi’nin bir gazetecilik okulu gibi çalışan gazetesi Tercümân-ı Hakîkat’ten edindiği tecrübeleri ve mesleğin içinden gelen bir gazeteci oluşu gerek gazete çıkartma izni alırken gerekse basın camiasında yazarlar tarafından da kabul görmesini sağlayan en önemli etken olmuştur.

Ahmet Cevdet, gazete çıkartma idealinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir.. “Tarîk Başmuharriri” sıfatıyla padişaha bir yazı yazan Ahmet Cevdet Bey, hukuk eğitimi aldığını, derece ile mezun olduğunu ve birkaç dil bildiğini anlatmıştır.. Daha sonra basın hayatındaki faaliyetlerinden ve hemen hemen mevcut bütün gazetelerde çeşitli sıfatlarla kazandığı tecrübelerden bahsetmiştir. Kendini uzun uzun tanıttikten sonra İkdâm ismiyle bir gazete çıkartmak arzusunda olduğunu belirten Ahmet Cevdet, bu gazete vasıtasıyla asıl amacının doğrudan doğruya padişaha hizmet olduğunun altını çizmiş ve bunun için kendisine müsaade edilmesini istemiştir. Bu sayede 34 yaşındayken gazete çıkartma ruhsatı almayı başaran Ahmet Cevdet, bundan sonra gazetesiyle o kadar özdeşleşmiştir ki bir süre sonra “İkdâmcı Cevdet” namıyla anılmaya başlanacaktır. Hatta basın tarihi çalışmalarının önemli ismi M. Nuri İnuğur, Ahmet Cevdet’ten bahsederken yatağını basımevine seren gazeteci yakıştırmalarını yapmıştır.

Ahmet Cevdet’in sarayla ılımlı bir ilişki kurma ve sürdürme konusundaki dikkatli politikasına rağmen İkdâm, ilki yayın hayatına başlamasının dördüncü gününde olmak üzere farklı dönemlerde kısa süreli kesintiler yaşamaktan kurtulamamıştır. Gazetesi için pek çok zorluk çeken Ahmet Cevdet, bizzat muhabir gibi çalışmaktan da çekinmemiş özellikle dışarıdaki gelişmelere sürekli ilgili göstermiştir. Örneğin, II. Nikolay’ın Rus Çarı oluşu münasebetiyle Rusya’ya gönderilen heyette yer almış ve düzenlenen taç giyme törenini bizzat takip etmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası İttihatçılara karşı muhalefete girişen Ahmet Cevdet, 31 Mart Vakası sonrası Avrupa’ya kaçmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık on yıl Avrupa’da kalan ve bu sürenin büyük kısmını İsviçre’de geçiren Ahmet Cevdet, gazetesine İsviçre Mektupları başlığıyla haberler göndermeye devam etmiştir. Ahmet Cevdet’in İttihatçılara muhalefeti, gerici sebeplerden ziyade idari ve siyasi gerekçelere dayanmıştır. Daha sonra yurda dönen Ahmet Cevdet, Tanin’den Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Tasvîr-i Efkâr’dan Velid Ebuzyia ile birlikte İstiklâl Mahkemesi’nde yargılanmış ve 1923’te

beraat etmiştir.

İkdâm Gazetesi

İkdâm, dilde sadeliği savunan ve kısa cümlelerle net bir Türkçe kullanımına dikkat eden bir gazete olmuştur. Ahmet Cevdet, Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça karşılıklarının kullanılmasına karşı çıkmış ve Türkçe yazmayı hararetle savunmuştur. İlk sayısında gazetenin isminin hemen yanında “Siyasî ve ilmî gazetedir” ibaresi yer almıştır. Bir süre sonra bu tabir, Türkçü ve Türkçeci yayın politikası doğrultusunda “Her gün sabahları neşrolunur siyasî, ilmî, iktisadî Türk gazetesidir.” şeklinde değiştirilmiştir. Başta tarih ve edebiyat olmak üzere genel kültür konularına satırlarında çokça yer vermiş, halk için roman tefrikaları da yapılmıştır. Başlangıçta Reşid Efendi Hanı’nda çıkan gazete, II. Meşrutiyet’ten sonra ise yeni bir matbaa makinesi olarak Bâb-ı Âlî’de İkdâm Yurdu binasına taşınmıştır. İkdâm, bu yeni matbaa makinesi ile rotatif baskı tekniğini de Osmanlı Devleti’nde uygulayan ilk gazete olmuştur. Basın tarihinde başka bir ilk’e de imza atan İkdâm, Millî Mücadele döneminde Anadolu’ya muhabir gönderen ilk gazete olma unvanını da almıştır.

İkdâm’ın çıkışından kısa bir süre sonra Ahmet Cevdet Bey, Dâhiliye Nezâreti’ne başvurarak matbaasında Matbaalar Nizamnâmesi’ne uygun olarak kitap ve risale çıkartmak için de padişaha bir arzuhâl sunmuştur. Arzuhâlde Ahmet Cevdet, daha önceki memuriyetlerinde ekonomik olarak iyi durumda olduğunun altını çizmiş ve gazete yayıncılığının kârlı bir iş olmadığını belirterek matbaasında kitap ve risale basarak hayatını idame ettirmek için müsaade istemiştir. Kendisine verilen cevapta zaten gazete yayını imtiyazına sahip olması dolayısıyla Ahmet Cevdet hakkında herhangi bir tahkikata gerek olmadığı vurgulanmış ve matbaa için gösterdiği mahalın muayenesi şartıyla gerekli izin ve ruhsatın verilmesi uygun bulunmuştur. Nitekim izin almasından sonra Ahmet Cevdet’in matbaası, kültür tarihi için önemli eserlerin basımına vesile olmuştur. Bunun en önemli örneği Şemseddin Sami’nin Kâmûs-ı Türkî adlı eşsiz eseridir. Kâmûs-ı Türkî, “Müellifi: Ş. Sami’, ‘Sâhib ve Nâşiri: İkdâmSâhib-i İmtiyâzı ve Başmuharriri Ahmet Cevdet” ibaresi olduğu hâlde, “Maarif Nezâret-i Celîlesi’nin 29 Recep 1317 ve 20 Teşrîn-i Sânî 1315 tarihli ve 547 numrolu ruhsatnamesiyle tab’ olunmuştur” ifadesiyle İkdâm Matbaası’nda basılmıştır. Ahmet Cevdet Bey’in bu eser için gerekli gördüğü ve talep ettiği harflerin usulünce verilmesi konusunda da devlet müsaade etmiştir. Kâmûs-ı Türkî dışında bu süreçte İkdâm’da; Seydi Ali Reis’in Mirât’ül Memâlik, Ali Sâ’i Çelebi’nin Tezkiret’ül Bünyân, Ali Şir Nevâî’nin Muhakemet’ül-Lügâteyn, Kastamonulu Lâtîfî’nin Kazasker Salim Tezkiresi ve Rıza Tezkiresi, Bursalı Mehmet Tâhir’in Türklerin Ulûmı Fünûna Hizmetleri, Necip Âsım’ın Eski Türk Yazısıve bunların dışında Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nin ilk altı cildi gibi bir dizi eski el yazması önemli kültür eseri Kütüphâne-i İkdâm adı altında yayımlanmıştır. İkdâm Matbaası, faaliyete geçtikten sonra zaman zaman devletin ihtiyaçları doğrultusunda da kullanılmıştır. Posta ve Telgraf Nezâreti gibi devlet kurumlarında kullanılmak üzere çeşitli ürünlerin basımında devlet, bedelleri ödenmek şartıyla bu matbaadan yardım almıştır. Ahmet Cevdet Bey’e, zaman zaman başka gazete ve gazetecilere yapıldığı gibi bir takım destekler de sağlanmıştır. Özellikle Avrupa’dan getirttiği baskı makinası ile aletler sadece kendi matbaasında

kullanılması şartıyla gerekli kolaylıklar sağlanmıştır.

Ahmet Cevdet, Ahmet Mithat Efendi'nin gazetesindeki tecrübelerini kendi gazetesine aktarmış ve İkdâm da yayımlandığı süreç boyunca âdeta gazeteci yetiştiren bir kurum hâline gelmiştir. Öyle ki İkdâm yazarlarından bazıları buradaki bilgi birikimleriyle ileride kendi gazetelerini kurmuşlardır. İkdâm'ın büyük ilgi görmesinde, özellikle muhabir politikasının ve yazar kadrosunun büyük etkisi olmuştur. Ahmet Refik, Abdullah Zühtü, Cavit Bey, Ali Reşat, Veled Çelebi, Ahmet Rasim, Abdurrahman Şeref, Mahmut Sadık, Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Samipaşazade Sezai, Necip Âsım, Teodor Kasap, Ali Kemal, Halid Ziya (Uşaklıgil), Cenab Şahabeddin, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ercüment Ekrem (Talu), Dr. Adnan (Adivar), Falih Rıfkı (Atay) gibi Türk kültür ve siyaset tarihinin önemli isimleri bir dönem İkdâm'da yazmıştır. İlk zamanlarda başyazıların isimsiz olarak çıkartılmasını prensip edinen Ahmet Cevdet, zaman zaman bu konuda yazarları ile fikir ayrılıkları yaşamıştır. Örneğin Türk basının önemli isimlerinden Babanzâde İsmail Hakkı, imzasız yazı yazmayı bu durumu şahsiyet sahibi yazarlar için katlanılması zor bir durum olarak nitelendirmiş ve İkdâm'dan ayrılarak Tanin'de yazmaya başlamıştır.

Ahmet Cevdet, gazetede çalışanlarına da mümkün olduğu kadar sahip çıkmaya çalışmıştır. Öyle ki Sultan Abdülhamit tarafından bir yazım hatası dolayısıyla bir ay süreyle gazetenin kapatıldığı dönemde, çalışanlarının ücretini ödemeye devam eder. Bununla birlikte Türk basınında, gazetecilerin ilk grevinde muhatap da yine İkdâm olmuştur. Bu grev sürecinde Ahmet Cevdet, bir hafta süreyle İkdâm'ı kendi gayretiyle çıkartmayı da başaracak kadar mesleğe hâkim bir gazetecidir.

İkdâm, Türk basınında sansür uygulamasının kalkmasına da hizmet etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün henüz insanlar tekrar seçim yapılacağı konusunu bile kavrayamamanın getirdiği kararsızlığı yaşarken, Ahmet Cevdet derhâl harekete geçmiş ve bayrak asarak bu önemli gelişmeyi kutlayan ilk gazetecilerden olmuştur. 24 Temmuz 1908'de dönemin önemli gazetelerinden Sabah'ın sahibi Mihran Efendi ile görüşen Ahmet Cevdet, artık gazetelerin sansüre tâbi tutulmaması için direnme kararı almıştır. Hatta o akşam gazete çalışanlarına bir ziyafet vermiş ve olası bir müdahaleye karşı koyma konusunda anlaşmışlardır. Ertesi gün de bu hususu satırlarına taşıyan İkdâm'da, "Oh" başlığıyla bir başyazı yayınlamıştır. O sıralarda Mercan İdâdisi'nde görevli Hüseyin Cahit ile Abdullah Zühtü'nün yazılarının birleştirilmesiyle oluşturulan başyazı İstanbul'da büyük yankı uyandırır. Anılarında, o gün gelen sansür memurlarından bahseden Ahmet Emin (Yalman) yaşananları, "1876 Anayasası'nı hatırlatınca zaten ısrarcı olmadan çıkıp gittiler." diye özetler. O gün İkdâm'ın matbaa makineleri akşama kadar hiç durmadan çalışmış, hatta 60 Bin baskı yapmıştır. Buna rağmen gazete, karaborsaya düşerek çok yüksek fiyatlara satılmıştır.

II. Meşrutiyet sonrası bir ara tirajını bir ara 40 bine kadar çıkartmayı başaran İkdâm, Birinci Dünya Savaşı'nın zor şartlarında bile 25 bine yakın satış rakamı yakalayan bir gazete olmuştur. Bu başarısında, haber esaslı bir yayın politikası takip etmesi, şehir haberlerini 10-15 muhabir ile takip etmesi ve yurt dışı haberlerine önem vermesi etkili olur. Mütareke yıllarında da zorluklarla varlığını sürdürmeye çalışan İkdâm'da bazı dönemlerde gazete yönetiminde değişimler olmuştur.

Ömrünü gazeteciliğe adanmış bir gazeteci olan Ahmet Cevdet'in vefatı da yine Türk basını için çok önemli bir olay esnasında olmuştur. Ankara'da 1935'te gerçekleştirilen I. Matbuat Kongresi'ne katılan Ahmet Cevdet, bu toplantıda rahatsızlanarak ve 27 Mayıs 1935'te burada hayatını kaybetmiştir. Cenazesi İstanbul'da Eyüp Sultan Mezarlığı'nda defnedilmiştir.

Çağatay BENHÜR-Murat ARDIÇ

KAYNAKÇA

A - Arşiv Vesikaları

BOA, DH. MKT. 360/38.

BOA, DH. MKT. 784/20.

BOA, ŞD. 1146/14.

BOA, DH. MKT. 2327/54.

B - Telif ve Tetkik Eserler

ÇİTÇİ, Selahattin, **İkdam Gazetesi'nin Sistemik İndeksi (1894-1904)**, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul 2014.

İNÜĞÜR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2005.

İNÜĞÜR, M. Nuri, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınevi 1999.

Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Yay. Haz. Faruk K. Timurtaş, Çağrı Yayınları, İstanbul 1999.

KOLOĞLU, Orhan, **1908 Basın Patlaması**, Bas-Haş, İstanbul 2005.

ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, C.I-II, Yeni Adım Matbaası, İstanbul 1967.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1971.

TOPUZ, Hıfzı, **Başlangıcından Bugüne Yüz Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, "İkdâmcı Ahmet Cevdet (Oran) 1862-1935", **Türk Yurdu**, S. 293, Türkocağı Yayınları, Ankara 1961, s. 35-37.

ÜSTÜN, Koray, "İkdam Gazetesinde Edebi Faaliyetler (1894-1913)", **Türkbilgi**, 2017/34, s.135-154.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Bas. Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1976.

YALMAN, Ahmet Emin, **Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913**, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

_____, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz**, C.I, Yay.Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

YÜCE, Nuri, "Ahmed Cevdet, İkdâmcı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.2, 1989, s. 55.

C - Görseller

Görsel 1: İkdâm Gazetesi Sahib-i İmtiyazı Ahmet Cevdet Bey'in Fotoğrafı (Kaynak: Servet-i Fünûn Dergisi, C.55, S.1414, 10 Ekim 1918, s.101).

Görsel 2: İkdâm Gazetesi'nin 1 Numaralı Nüshası (Kaynak: İkdâm, nr.1, 4 Temmuz 1894, s.1).

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikdam-gazetesi/?pdf=3588> adresinden erişilmiştir